

Dr hab. Andrzej Janowski, prof. IAE PAN
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
ul. Kuśnierska 12/12a
70-536 Szczecin

Szczecin, 14.01.2024 r.

RECENZJA dorobku naukowego, aktywności naukowo-badawczej i wskazanego osiągnięcia naukowego dr Adrianny Szczerby, w związku z postępowaniem habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie archeologia

Doktor Adrianna Szczerba (ur. 1981) jest archeologiem specjalizującym się w historii archeologii polskiej. W 2005 r. ukończyła z wyróżnieniem („Medal za chlubne studia”, przyznany 5 grudnia 2005 r. uchwałą Senatu Akademickiego Uniwersytetu Łódzkiego) studia na kierunku archeologia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, broniąc pracę magisterską pt. *Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla) i jego zainteresowania archeologiczne* (promotor: dr hab. Maria Magdalena Blomberg, prof. UŁ; fragmenty pracy zostały opublikowane w artykule *Podróże krajoznawcze Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli)*, *Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki*, XVI (1-2), 2007, s. 109-127). W 2010 r. na tej samej uczelni uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii, na podstawie dysertacji *Problem ochrony zabytków archeologicznych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej pod panowaniem rosyjskim*, którą przygotowała również pod kierunkiem dr hab. Marii Magdaleny Blombergowej, prof. UŁ (rozprawa została opublikowana w 2012 r. pod tym samym tytułem przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ISBN 978-83-9335-869-4).

Po ukończeniu studiów magisterskich Adrianna Szczerba podjęła w 2006 r. staż w Śląskim Wojewódzkim Oddziale Służb Ochrony Zabytków w Katowicach, Delegatura w Częstochowie, a w 2009 została zatrudniona jako asystentka w Katedrze Archeologii Historycznej Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Od 1 stycznia 2011 r. do dzisiaj jest zatrudniona na etacie adiunkta w Katedrze Archeologii Historycznej Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego (obecnie Katedra Archeologii Historycznej i Bronioznawstwa).

Zainteresowania naukowe Habilitantki, już od czasów studiów magisterskich, koncentrują się w całości wokół historii archeologii polskiej XIX i XX w., ze szczególnym

uwzględnieniem historii badań archeologicznych w Królestwie Polskim (1815–1918) i XIX-wiecznego kolekcjonerstwa archeologicznego, a także badań nad początkami państwa polskiego, badań milenijnych (1948-1966) i ich wpływu społecznego, oraz dziejów łódzkiego ośrodka archeologicznego. Jeszcze przed doktoratem opublikowała ona na te tematy dwa rozdziały w pracach zbiorowych i jeden artykuł w czasopiśmie (na podstawie pracy magisterskiej). Po uzyskaniu stopnia doktora jej aktywność publikacyjna znacząco wzrosła. Według przedstawionego wykazu składają się na nią obecnie cztery monografie (w tym jedna na podstawie doktoratu oraz rozprawa habilitacyjna), 10 rozdziałów w pracach zbiorowych oraz 11 artykułów w czasopismach. Większość tych artykułów została opublikowana w czasopismach znajdujących się na liście Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego: Przegląd Archeologiczny (100 pkt.), Kwartalnik Historii Nauki i Techniki (100 pkt.), *Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki* (70 pkt.). Większość też była pokłosiem studiów prowadzonych podczas przygotowywania rozprawy doktorskiej. Za poważną lukę w dorobku naukowym uważam całkowity brak aktywność na polu krytyki naukowej. Jak wynika z załączonej bibliografii w czasie swojej kariery naukowej nie opublikowała ona żadnej recenzji. Za mankament można uznać także fakt, że nie licząc czterech tekstów opublikowanych w czasopismach ukraińskich (poza listą MNiSW) praktycznie brak w niej prac publikowanych za granicą, co czyni ten dorobek dość lokalnym. Wskazują na to poniekąd dane naukowometryczne: cytowania Google Scholar – 38, indeks Hirscha – 3. Potwierdza to również załączona do wniosku habilitacyjnego lista konferencji, po doktoracie obejmująca 10 pozycji w latach 2013-2022, z których cztery miały miejsce na Ukrainie, a pozostałe w Polsce. Niewielkie jest także zaangażowanie habilitantki w projekty finansowane ze źródeł zewnętrznych. Jak dotychczas była kierowniczką tylko jednego takiego grantu – NCN Miniatura 1 (09.2017-10.2018), którego efektem jest książka przedstawiona jako podstawa osiągnięcia habilitacyjnego. Zgłosiła ponadto, że od 2022 r. jest również wykonawczynią w projekcie NPRH.

Trudno wyrobić sobie pogląd na umiejętność prowadzenia badań terenowych, we wniosku znalazło się bowiem jedynie stwierdzenie, iż uczestniczyła ona w badaniach wykopaliskowych Instytutu Archeologii UŁ w Sochaczewie, Pyzdrach i Pińczowie. Nie wiadomo jednak kiedy i w jakich charakterze.

Wśród innych osiągnięć habilitantka wymieniła bliżej nieokreślone uczestnictwo w projekcie „Mistrzowie Dydaktyki” w ramach Programu Operacyjnego Wiedza, Edukacja, Rozwój współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego oraz również bliżej nieokreślony udział w projekcie opracowania Słownika archeologów polskich.

Kilkukrotnie wykonała również recenzje wydawnicze dla czasopism *Archaeologia Polona* i *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* oraz Wydawnictwa Naukowego Tygiel.

Na podkreślenie zasługują natomiast zaangażowanie i osiągnięcia dydaktyczne, obejmujące poza regularnym prowadzeniem, zarówno w języku polskim jak i angielskim, licznych zajęć dla studentów archeologii, historii oraz etnologii i antropologii kulturowej UŁ, także opiekę i recenzowanie prac licencjackich i magisterskich. W tym zakresie podnosi też swoje kompetencje, m.in. w 2016 r. ukończyła roczne studia podyplomowe w zakresie tłumaczeń specjalistycznych (język angielski) na Wydziale Filologicznym UŁ, a w 2021 szkolenie „Zarządzanie wielokulturowością” w ramach projektu „Budowanie kompetencji kadry akademickiej i administracyjnej oraz podnoszenie zdolności instytucjonalnej w zakresie umiędzynarodowienia Uniwersytetu Łódzkiego”. Warto również nadmienić, że jedna z wcześniejszych monografii (*Szkoła Zgromadzenia Kupców miasta Łodzi (1898–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015. ISBN 978-83-7969-793-9) została wyróżniona Nagrodą III Stopnia Rektora Uniwersytetu Łódzkiego.

Doktor Adrianna Szczerba jako podstawę osiągnięcia habilitacyjnego wynikającego z art. 219, ust. 1, pkt. 2a Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018, poz. 1668) wskazała monografię *Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego (1949-1953): geneza, działalność, znaczenie* wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego w 2021 r. (ISBN 978-83-8220-667-8). Licząca 358 stron praca została sfinalizowana w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki Miniatura 1 (2017/01/X/HS3/00489). Poprzedziły ją trzy krótkie artykuły (dwa po ukraińsku) i jeden rozdział o tej tematyce wydane w latach 2016-2019. Monografia została podzielona na Wstęp, siedem numerowanych rozdziałów z licznymi podrozdziałami oraz Zakończenie. Całość wieńczy bibliografia, spis ilustracji oraz dwa indeksy: osób i miejscowości, które znacznie ułatwiają odszukanie informacji na temat badaczy i stanowisk.

W krótkim Wstępie (s. 7-11) Autorka określiła cel i zakres pracy, za które przyjęła zaprezentowanie i podsumowanie działalności Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego (dalej KBnPPP) oraz scharakteryzowała zawartość poszczególnych rozdziałów. Podstawę źródłową dla rozważań stanowiły głównie materiały z archiwów Instytutu Archeologii i Etnologii PAN wsparte opublikowanymi sprawozdaniami, artykułami naukowymi i popularnonaukowymi oraz monografiami i wspomnieniami uczestników „badań milenijnych”. Ze wstępu dowiadujemy się również, że „W pracy zastosowano dwie metody

badawcze: analizę treści źródłowych oraz krytyczną analizę dyskursu”. Niestety brak wyjaśnienia co autorka pod tymi sformułowaniami rozumie.

Rozdział I (s. 14-32) wprowadza do całości tematyki stanowiąc tło, które ma pomóc zrozumieć ewolucję poglądów na początki Polski i wykrystalizowanie się idei badań milenijnych. Autorka prezentuje je poczynając od 2. połowy XVIII w., kiedy zaczęto krytyczniej patrzeć na treść przekazów średniowiecznych kronik, próbując rozdzielić prawdę od fantazji – czego doskonałym przykładem Adam Naruszewicz i jego *Historia narodu polskiego* oraz targające nim wątpliwości na temat odpowiednio wysokiego poziomu krytycyzmu tej pracy. Dalej dr Adrianna Szczerba prowadzi czytelnika przez okres zaborów i II Rzeczypospolitej. Dla podejmowanych zagadnień szczególnie istotne są poglądy i postawy badaczy polskich po traktacie wersalskim, wielu z nich weszło bowiem następnie w skład KBnPPP. Toczone wówczas spory polsko-niemieckie o początki Polski odcisnęły swoje piętno na badaniach powojennych, a Autorka doszła w rozdziale, do słusznego jak sądzę, wniosku, że zainteresowanie początkami państwa polskiego i potrzeba uczczenia jubileuszu powstania Polski dojrzewały na długo przed powołaniem KBnPPP, zwłaszcza w ośrodku poznańskim.

Rozdział II (s. 33-46) zbliża nas do przygotowania obchodów Millenium i traktuje o krótkim okresie pomiędzy końcem wojny a powołaniem KBnPPP. Potrzeba udowodnienia polskości ziem nad Odrą i Nysą Łużycką stała się nie tylko celem naukowym, ale i politycznym. Wspólnym interes obu środowisk ułatwił niewątpliwie przekonanie decydentów do wyasygnowania funduszy, a odkrycia relikwów architektury romańskiej w Poznaniu, Gnieźnie, Trzemesznie i Strzelnie wykazało dobitnie na możliwości archeologii w uzupełnieniu nieoświetlonych źródeł pisanych fragmentów genezy państwa polskiego. W konkluzji rozdziału Habilitantka doszła do wniosku, że projekt milenijny był jednak w swych podstawach przedsięwzięciem naukowym, wykorzystywanym jedynie w celach politycznych przez ówczesne władze. Przedstawiona w rozdziale argumentacja przekonuje mnie, że tak mogło być w istocie, choć nie da się ukryć, że środowisko naukowe traktowało badania tzw. Ziem Odzyskanych jako patriotyczną powinność, a prowadzili je często Ci sami uczeni, którzy przed wojną podjęli spór z nacjonalistyczną nauką niemiecką.

W kolejnym rozdziale (s. 47-68) bardzo szczegółowo poznajemy bezpośrednio przyczyny powstania oraz program badawczy KBnPPP. Dowiadujemy się z niego, że choć dyskusję nad potrzebą przygotowania rocznicy rozpoczął archeolog Witold Hensel to programowe wystąpienie przygotował historyk Aleksander Gieysztor, co motywowano nie w pełni rozwiniętą problematyką badań archeologicznych średniowiecza. Niemniej 3 kwietnia

1949 r. Minister Kultury i Sztuki powołał do życia Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Bez wątpienia ówczesna sytuacja polityczna w Polsce, a zwłaszcza postępujący w latach 1948-1953 stalinizm, który narzucił naukom historycznym ideologię marksizmu-leninizmu, wpłynęła na część postaw badawczych, a problematykę i program badań nieustannie modyfikowano. Służyły temu m.in. cykliczne konferencje naukowe, w tym również o charakterze sprawozdawczym będące polem wymiany doświadczeń historyków, archeologów i przedstawicieli innych zaangażowanych w to przedsięwzięcie nauk, a także poniekąd zalążkiem tego co dziś nazywamy badaniami interdyscyplinarnymi.

Rozdział IV (s. 69-82) zgodnie z tytułem przybliży strukturę organizacyjną KBnPPP. Na jego czele stanął historyk prof. Aleksander Gieysztor, ale zastępcami zostali archeolodzy prof. Kazimierz Majewski i dr Zdzisław A. Rajewski. W Kierownictwie nie znalazło się natomiast miejsce dla Witolda Hensla i osobną kwestię, nie rozwiniętą przez autorkę, stanowi problem na ile nominowani archeolodzy znaleźli się tam z przyczyn politycznych. Horyzonty i ambicje naukowe KBnPPP były bardzo rozległe, co doskonale ilustruje jego struktura. Kierownictwu podlegały archeologiczne placówki terenowe, tzw. Kierownictwa Prac Wykopaliskowych i Kierownictwa Prac Badawczych oraz specjalistycznie Pracownie: Antropologiczna, Paleobotaniczna, Edycji Źródeł Historycznych, Atlasu Wczesnodziejowego oraz Inwentaryzacji Grodzisk. Badania archeologiczne, w latach 1948–1953 prowadzone na ponad 30 stanowiskach, zajmowały najwięcej miejsca w działalności KBnPPP, generowały też dodatkowe komplikacje, jak olbrzymi przyrost źródeł i można jedynie żałować, że nie została wówczas doprowadzona do finału idea zbudowania centralnego magazynu archeologicznego w Radziejowicach pod Warszawą, z niedoborem przestrzeni dla materiałów z wielkich inwestycji borykamy się bowiem do dziś. Przebieg i rezultaty prac poszczególnych placówek badawczych Autorka zaprezentowała w rozdziale VI (s. 87-269) poprzedzonym dygresją (rozdział V, s. 83-85) na temat podstaw finansowych KBnPPP. Rozdział VI to najobszerniejsza część monografii, w której w układzie z północy na południe, odwrotnie do ruchu wskazówek zegara, autorka omówiła prace wykopaliskowe na stanowiskach archeologicznych, wytypowanych przez KBnPPP. Zanim jednak do tego przeszła poświęciła kilka stron dyskusji nad metodyką prac wykopaliskowych, a *passus* ten dla mnie jako praktykującego archeologa i badacza pracującego z materiałami z archiwalnych badań jest szczególnie interesujący poznawczo. Sama lista stanowisk początkowo ustalona na podstawie przekazów źródeł pisanych była kilkakrotnie modyfikowana. Dr Szczerba starała się przybliżyć kryteria ich doboru i stworzyć syntetyzujący opis poszczególnych ekspedycji. Omówienia te są dość szczegółowe i poprzedzone opisem stanu wiedzy w momencie

rozpoczęcia wykopalisk, a wyniki badań KBnPPP skonfrontowała z późniejszymi publikacjami, pracami po okresie badań milenijnych i obecnym stanem wiedzy. Ta część pracy jest bardzo nasycona informacjami (zawiera m.in. listy uczestników poszczególnych ekspedycji, stopnie i tytuły naukowe a niekiedy daty urodzin i śmierci) i ukazuje ogrom wysiłku jaki podjęła habilitanta by osiągnąć zamierzony cel. Ukazuje też potencjał osobowy i badawczy KBnPPP oraz umiejętności (naukowe, logistyczne, organizacyjne) archeologów tamtego pokolenia, ludzi, którzy w latach późniejszych tworzyli trzon polskiej archeologii. Trudno znaleźć lukę w zaprezentowanej w rozdziale treści, a dobór i sposób wykorzystania literatury stoją na wysokim poziomie. Można jedynie żałować, że brak stosowanych archiwaliów uniemożliwił jeszcze pełniejsze zaprezentowanie niektórych prac np. na stanowiskach zachodniopomorskich.

Rozdział VII (s. 271-280) poświęcony jest pozostałym, nie mniej istotnym pracownikom KBnPPP. Jego objętość jest niepomernie mniejsza niż poprzedniego, autorka nie wyjaśnia jednak, czy jest to efektem skupienia się w monografii na archeologicznej części całego projektu czy realnej dysproporcji w nakładzie sił i środków pomiędzy nimi.

Ostatnia część – Zakończenie (s. 281-282) to próba podsumowania rozważań, a jej bardzo lakoniczna forma budzi moje zastrzeżenia. W podtytule monografii znalazły się bowiem trzy słowa i zagadnienia: *geneza, działalność, znaczenie* i o ile dwa pierwsze zostały wyczerpująco zaprezentowane, to brakuje krytycznego spojrzenia na trzecie. Niewystarczające jest moim zdaniem oddanie głosu Aleksandrowi Gieysztorowi i jego „samoocenie” czy przytaknięcie wypowiedzi prof. Zofii Kurnatowskiej na temat badań milenijnych. Oczekiwałbym zajęcia własnego stanowiska w tej sprawie, z perspektywy archeologa XXI wieku

Praca napisana jest przystępnym językiem i zadziwiająco łatwa, pomimo powagi prezentowanych zagadnień, w lekturze. Problematyka podjęta przez Habilitantkę nie jest może oryginalna, ale jako pierwsza spróbowała ona zmierzyć się z tym zagadnieniem kompleksowo, podczas gdy publikowane wcześniej próby rozpatrywały to zagadnienie jednoaspektowo. I z całym przekonaniem stwierdzam, że z zadaniem tym poradziła sobie wzorowo. Zawartość monografii i bogata faktografia oraz skrupulatność autorki w odnotowywaniu szczegółów zasługują na podkreślenie. W większości przypadków dyskusja z przedstawionymi faktami wymagałaby od recenzenta, zwłaszcza nie zajmującego się na co dzień historią archeologii, wykonania równoważnej kwerendy archiwalnej, co jest siłą rzeczy niemożliwe. Dyskusję utrudnia również maniera i nieinwazyjny styl pisania, w którym autorka „unika” własnych ocen, chętniej oddając głos głównym bohaterom opisywanych

wydarzeń (liczne, niekiedy obszerne cytaty). Fragmenty, w których artykułuje własne wnioski są nieliczne, choć te jak choćby odnośnie genezy badań milenijnych można uznać za trafne. Sądzę, że książka będąca skrupulatnym opracowaniem dziejów KBNPPP, instytucji, której działalność okazała się punktem zwrotnym w polskiej mediewistyce, dając m.in. początek obecnemu Instytutowi Archeologii i Etnologii PAN, znajdzie trwałe miejsce w historii nauki.

Podsumowując, przedstawiona mi do oceny, jako osiągnięcie, monografia *Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego (1949-1953): geneza, działalność, znaczenia* jest w mojej ocenie pracą oryginalną, wartościową i wnosi cenny wkład w badania nad historią polskiej archeologii pierwszych lat powojennych. Dlatego też uważam, że spełnia ona wymogi stawiane rozprawom habilitacyjnym.

W ocenie kompleksowej pewne zastrzeżenia budzi ograniczona aktywność habilitantki. Na podkreślenie zasługuje jednak fakt, że cały jej dorobek jest zorientowany na jednorodnej problematyce, choć zarówno analizowane źródła, jak i metody badawcze bliższe są historii niż archeologii. Na potrzeby niniejszej recenzji przyjmijmy, że jest to „archeologia archiwów”. Na uznanie zasługuje również intensywna działalność dydaktyczna.

W nawiązaniu do powyższych wniosków stwierdzam, że zarówno wskazana synteza, jak i dorobek spełnia aktualne wymogi ustawowe jako osiągnięcie badawcze i dlatego wnoszę o dopuszczenie Pani dr Adrianny Szczerby do kolejnych etapów postępowania habilitacyjnego, którego celem jest nadanie Kandydatce stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia.

Andrzej Janowski